

DAMIAN SZCZEPANIAK
 <http://orcid.org/0000-0003-1315-7448>
 Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Twórca Administracji Zmilitaryzowanej Komendy Głównej ZWZ-AK. Książka Stanisława Salmonowicza Ludwik Muzyczka „Benedykt” (1900–1977). Materiały historyczne do dziejów Komendy Głównej Armii Krajowej, Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2018, ss. 320

Abstract

The Creator of the Militarised Administration of the General Headquarters of the Union of Armed Struggle-Home Army. Stanisław Salmonowicz's Book *Ludwik Muzyczka "Benedykt" (1900–1977). Materiały historyczne do dziejów Komendy Głównej Armii Krajowej* [Ludwik Muzyczka "Benedykt" (1900–1977). The Historical Materials Concerning the General Headquarters of the Home Army], Institute of National Remembrance. Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation, Warsaw 1918, 320 p.

Subsequent to his 1992 publication, Professor Stanisław Salmonowicz's new book is his most recent foray into the presentation of the life of Ludwik Muzyczka. The book acquaints the reader with Muzyczka's life events, showing the wide range of his activities, from his participation in the Polish Legions during the struggle for Poland's independence, to his later service in the Polish Armed Forces, fighting to shape the borders of the revived Polish state, to his commitment to social and political issues in the Second Polish Republic, as well as his involvement in various conspiracies during the Second World War and in the Polish People's Republic, to the final stage of restoring the remembrance of the heroes of the Polish Home Army. The most significant period of Muzyczka's activity was during the Second World War. The experience he gained working in public administration offices of interwar Poland, including his tenure as *starosta* – the chief administrative officer of the *powiat* administrative unit, proved useful in the creation of the administrative structures of the Polish Secret State. Beyond doubt, his greatest achievement in that field was the large-scale enterprise of the organisation and management of *Szefostwo Biur Wojskowych Komendy Głównej ZWZ-AK* [The Command of Military Offices of the General Headquarters of the Union of Armed Struggle-Home Army]. The publication comprises

two parts and an annex. Muzyczka's biography, divided into five chapters, constitutes the first part. The second part contains several studies concerning selected issues related to Muzyczka's activities. The annex consists of three papers by Stanisław Salmonowicz, i.a. including a list of Muzyczka's most important texts, and of four source texts. Stanisław Salmonowicz's book should be considered obligatory reading for those historians who deal with the history of the Polish Underground State and the conspiracy activities after 1945, as well as for historians of administration.

Keywords: Home Army, history of administration, Ludwik Muzyczka, Polish Secret State, starosta, "Freedom and Independence" Organisation, Riflemen's Association

Słowa kluczowe: Armia Krajowa, historia administracji, Ludwik Muzyczka, Polskie Państwo Podziemne, starosta, Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”, Związek Strzelecki

Książka Profesora Stanisława Salmonowicza *Ludwik Muzyczka „Benedykt” (1900–1977). Materiały historyczne do dziejów Komendy Głównej Armii Krajowej* to kolejna, po wydanej w 1992 r. pozycji, próba spojrzenia Autora na postać twórcy Administracji Zmilitaryzowanej. Pozwala ona czytelnikowi prześledzić bieg życia bohatera, ukazując szerokie spektrum jego działalności, poczynając od walki w Legionach o niepodległość Polski, a następnie, już w Wojsku Polskim, o kształt granic odrodzonego państwa, zaangażowanie społeczne i polityczne w okresie II Rzeczypospolitej, aktywność konspiracyjną w czasie II wojny światowej i w Polsce Ludowej aż po ostatni etap, związany z przywracaniem pamięci o Armii Krajowej i jej bohaterach. Stanisław Salmonowicz w swojej pracy siłą rzeczy łączy perspektywę badacza ze spojrzeniem członka rodziny, a konkretnie siostrzeńca bohatera. I choć takie związki nie zawsze wpływają na opracowania naukowe dodatnio, w tym jednak przypadku nie przeszkodziły one Autorowi w zachowaniu obiektywizmu, a wręcz pozwoliły wzbogacić naszą wiedzę o wiadomości, których źródłem pozostają osobiste i rodzinne wspomnienia oraz odbyte rozmowy. Publikacja składa się z dwóch części oraz aneksu. Pierwsza część (s. 15–108) jest w istocie biografią Muzyczki, znacznie obszerniejszą od tej, którą zamieścił Autor w publikacji z 1992 r. (wraz z przypisami liczyła ona 54 strony)¹. Druga (s. 109–193) zawiera kilka szkiców, dotyczących wybranych zagadnień związanych z aktywnością bohatera. Stanisław Salmonowicz stwierdza we wstępie, iż książka nie jest w pełni opracowaniem monograficznym, które oprócz biografii Muzyczki ukazywałoby również szersze tło, prezentujące całokształt działań Administracji Zmilitaryzowanej czy WiN-u², w jakich uczestniczył. Niemniej jednak naszym zdaniem należy uznać ją za w miarę kompleksową i bez wątpienia w pełni udaną próbę przedstawienia jego życia i osiągnięć. Świadczy o tym omówiona poniżej zawartość pracy, jak również wykorzystana baza źródłowa. Oprócz wskazanych wyżej wspomnień i rozmów, odbywanych także z innymi osobami zaangażowanymi w działalność Państwa Podziemnego, Autor obficie korzysta z archiwum Muzyczki, znajdującego się częściowo w jego posiadaniu, w zasadniczej zaś części, dotyczącej w szczególności Administracji Zmilitaryzowanej, przekazanego Archiwum Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu. Istotną rolę w pracy odgrywają akta Instytutu Pamięci Narodowej, z którymi Autor nie miał możliwości zapozna-

¹ S. Salmonowicz, *Ludwik Muzyczka 1900–1977. Polityk i żołnierz. Przyczynek do dziejów Armii Krajowej*, Warszawa 1992.

² WiN – Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”.

nia się przy okazji przygotowywania poprzedniej publikacji, stąd też w omawianej pozycji rozszerzony został opis działalności Muzyczki po 1945 r. W książce uwzględniono ponadto źródła przechowywane w instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie oraz Archiwum Państwowym w Bydgoszczy.

Pierwsza część publikacji (s. 15–108) składa się z pięciu rozdziałów. Okresowi młodościemu oraz działalności Muzyczki w okresie II Rzeczypospolitej poświęcony został rozdział pierwszy (s. 15–27). Dowiadujemy się z niego, iż Ludwik Muzyczka przyszedł na świat 25 sierpnia 1900 r. w Jarosławiu. Kształcił się w gimnazjum św. Jacka w Krakowie, a następnie w gimnazjum jezuitów w Chyrowie. W grudniu 1916 r. przerwał naukę i wstąpił do 3. Pułku Piechoty Legionów Polskich, w którym walczył do lutego 1918 r. Po internowaniu został przez władze austriackie wysłany na front włoski. W związku z odniesioną kontuzją przewieziony do szpitala na Węgrzech ostatecznie w sierpniu 1918 r. uciekł z armii, by powrócić do Krakowa zaangażować się w działalność Polskiej Organizacji Wojskowej. Począwszy od listopada 1918 r. aż do marca 1921 r. brał udział w walkach o granice, najpierw na froncie ukraińskim, później uczestnicząc w wojnie polsko-bolszewickiej. W tym czasie wziął również udział w buncie gen. Żeligowskiego. Przez pierwszy rok po przeniesieniu do rezerwy był najpierw referentem, a następnie zastępcą oraz pełniącym obowiązki szefa Oddziału Propagandy Dowództwa Wojsk Litwy Środkowej. Później do 1930 r. pracował jako urzędnik w różnych instytucjach państwowych w Wilnie. W tym też czasie podjął jako wolny słuchacz studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Stefana Batorego, których jednak nie ukończył. Szczegółne pole aktywności Muzyczki stanowił Związek Strzelecki, w którym pełnił szereg istotnych funkcji. Terenem jego działalności od 1930 r. stało się Wolne Miasto Gdańsk, gdzie zajął się organizacją tajnego Okręgu Północnego Związku. Od 1932 r. znalazł tam zatrudnienie w Komisariacie Generalnym RP. Celem aktywności Związku Strzeleckiego w Gdańsku było przygotowanie Polaków zamieszkujących Wolne Miasto do przeciwstawienia się działaniom mającym doprowadzić do przyłączenia go do Niemiec. Prawdopodobnie częściowo zdekonspirowany, na żądanie Senatu Wolnego Miasta skierowane do Komisarza Generalnego RP Muzyczka musiał opuścić Gdańsk. Władze w Warszawie skierowały go do pracy w administracji państwowej. Najpierw w latach 1931–1935 pełnił funkcję starosty leżącego przy granicy z ZSRR powiatu dziśnieńskiego, mającego siedzibę w Głębokiem, natomiast w 1935 r. oddelegowano go do miejscowości Wyrzysk w okolicach Bydgoszczy, mianując starostą powiatu nakielskiego.

Rozdział drugi (s. 28–38) obejmuje najkrótszy okres aktywności Muzyczki, a mianowicie pierwsze miesiące II wojny światowej, od września 1939 r. do marca roku 1940. Czytelnik dowiaduje się z niego, iż po wkroczeniu wojsk niemieckich Muzyczka opuścił miejsce swojego dotychczasowego urzędowania, by wycofując się, objąć jeszcze zarząd komisaryczny Inowrocławia, a później podjąć się zadań w sztabie dowódcy zaplecza Armii „Pomorze” i „Poznań” gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego. Po bitwie nad Bzurą, prawdopodobnie w związku z próbą przedostania się do Warszawy, trafił do obozu jenieckiego w Łodzi, skąd po ucieczce dotarł do Krakowa. Tam też zaangażował się w pracę konspiracyjną w Organizacji Orła Białego, której podstawę funkcjonowania stanowiły struktury Związku Strzeleckiego. Objął w niej stanowisko II zastępcy prezesa, kierownika Działu Społeczno-Politycznego.

Rozdział trzeci (s. 38–76) traktuje o najistotniejszym etapie działalności Muzyczki, który przypadł na lata 1940–1944. Rozpoczął się on w marcu 1940 r. wraz z jego przybyciem do Warszawy, gdzie miał się zająć organizacją tajnej administracji cywilnej. O powierzeniu Muzyczce tak istotnej funkcji zadecydowały niewątpliwie jego cechy osobiste, dotychczasowe zaangażowanie w działalność społeczno-polityczną oraz doświadczenie administracyjne³. Stworzenie konspiracyjnej administracji zlecił mu Polityczny Komitet Porozumiewawczy, mianując Szefem Koordynacji. Podstawowe zasady jej funkcjonowania przygotować miała Komisja Trzech, w której skład oprócz Muzyczki wszedł Jan Skorobohaty-Jakubowski oraz Stanisław Kauzik. Ustalenia Komisji oparte zostały na projekcie „Benedykta”⁴. W czerwcu 1940 r. Muzyczka przystąpił do budowania struktur Administracji Zastępczej. Podstawową zasadą, jaką jego zdaniem należało się kierować przy decyzjach personalnych, było powierzanie stanowisk osobom posiadającym odpowiednie kompetencje i niekierowanie się kluczem politycznym. Swoją działalność na tym polu „Benedykt” zakończył złożeniem w maju następnego roku dymisji ze stanowiska Szefa Koordynacji.

Kolejny etap jego aktywności w czasie wojny wiązał się z powierzeniem mu przez gen. Stefana Roweckiego zorganizowania w ramach Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej aparatu administracyjnego na potrzeby wojska. Zgodnie z koncepcją Muzyczki należało wyraźnie oddzielić od siebie struktury administracyjne, mające służyć organizowaniu bieżącej walki, od struktur istotnych z punktu widzenia innych obszarów życia, takich jak kultura czy tajne nauczanie, które nadal miały podlegać Delegaturze Rządu na Kraj. Realizując powierzone mu zadanie „Benedykt” stworzył Szefostwo Biur Wojskowych, posługujące się m.in. kryptonimem „Teczka”, obejmując jego kierownictwo. Był on nie tylko twórcą samej koncepcji organizacyjnej Administracji Zmilitaryzowanej, ale również jej rzeczywistych struktur, zarówno centralnych, jak i terenowych. O ogromie przedsięwzięcia, które udało się zrealizować w bardzo krótkim czasie, świadczy niewątpliwie to, że jesienią 1943 r. liczyła ona 16 wydziałów, tworzonych w okręgach, oraz 50 referatów, działających w obwodach AK, angażując około 15 tysięcy zaprzysiężonych współpracowników⁵. W „Teczce” prowadzono nie

³ W rozdziale pierwszym S. Salmonowicz przytacza opinię, jaką wystawił Muzyczce, gdy wyjeżdżał z Gdańska, płk. Władysław Rusin – komendant główny Związku Strzeleckiego. Mówi ona wiele o posiadanych przez niego kompetencjach. „Jest to zdolny i energiczny organizator o dużej inicjatywie i umiejętności jej realizowania. Posiada duże zdolności kierownicze oraz bardzo dużą ambicję pracy i samodzielności. Wybitnie lojalny wobec przełożonych, jest zawsze wobec podkomendnych wymagającym i stanowczym, lecz zarazem taktownym i sprawiedliwym przełożonym. Charakter posiada prawy i wyrobiony. Ideowość i inteligencja oraz poczucie honoru i godności osobistej wybitne”. Cyt. za S. Salmonowicz, *Ludwik Muzyczka „Benedykt” (1900–1977). Materiały historyczne do dziejów Komendy Głównej Armii Krajowej*, red. M.J. Mazurkiewicz, Warszawa 2018, s. 22–23).

⁴ Ludwik Muzyczka posługiwał się również innymi pseudonimami, takimi jak: Kazimierz Sułkowski, „Augustyn”, „Kazimierz III”, „Jacek”, „Wilk”.

⁵ W tym kontekście S. Salmonowicz przytacza opinię Jerzego Michalewskiego, zastępcy Muzyczki w Szefostwie Biur Wojskowych, na temat zdolności organizacyjnych „Benedykta”: „Według mnie cała machina administracyjna w ZWZ-ecie oparta była wyłącznie na osobie «Benedykta», który wśród bardzo wielu dzielnych i energicznych działaczy ruchu oporu wyróżniał się wręcz niezwykłym talentem organizacyjnym, umiejętnością podejmowania szybkich i trafnych decyzji. Jeżeli uwzględni się co do tego dużą znajomość spraw z dziedziny administracji państwowej, jaką posiadał Muzyczka jeszcze z czasów swego przedwojennego starostowania, miał on wszystkie warunki na bardzo dobrego szefa administracji” (cyt. za S. Salmonowicz, *Ludwik Muzyczka „Benedykt” (1900–1977). Materiały...*, s. 52).

tylko działania związane z tworzeniem zaplecza dla Armii Krajowej i podstaw administracji, mającej funkcjonować podczas wyzwolenia kraju, ale również prace planistyczne, które umożliwiłyby przeprowadzenie po wojnie koniecznych reform gospodarczych i społecznych oraz odbudowę państwa. Jesienią 1943 r., wykonując decyzję gen. Tadeusza Komorowskiego, Muzyczka rozpoczął wcielanie części struktur „Teczki” do Administracji Zastępczej. Pod jego zwierzchnictwem pozostały komórki zajmujące się przemysłem zbrojeniowym, komunikacją, oraz służby techniczne (kierownictwo produkcji zbrojeniowej podporządkowano szefowi Wydziału IV Komendy Głównej AK dopiero w maju 1944 r.). Zakres władzy „Benedykta” obejmował również Wojskową Administrację Ziem Nowych, istotną z punktu widzenia planowanej okupacji terytoriów niemieckich, oraz mającą służyć w przyszłości na tych obszarach jednostkę policji zmilitaryzowanej pod nazwą Wojskowy Korpus Służby Bezpieczeństwa. Podporządkowana była mu także Organizacja Wojskowa Korpus Bezpieczeństwa w zakresie, w jakim poddała się władzy Komendy Głównej AK.

Interesującym wątkiem pojawiającym się w publikacji jest kwestia stosunku Muzyczki do sposobu przejmowania przez władze polskie ziem należących przed wojną do Rzeszy. Jego zdaniem, aby pozostać w zgodzie z IV konwencją haską z 1907 r., należało wprowadzić na tych terenach okupacyjny zarząd wojskowy. Nie był natomiast właściwy, jak twierdził, pogląd bliższy z kolei Delegaturze Rządu na Kraj, zakładający ustanowienie na wspomnianych obszarach cywilnej administracji ogólnej. Fakt ten wskazuje niewątpliwie, że Muzyczka był osobą posiadającą potrzebną na wykonywanym stanowisku zarówno wiedzę prawniczą, jak i wycucie w sprawach międzynarodowych. Ciekawym zagadnieniem jest również charakteryzowany przez Autora negatywny stosunek Muzyczki do sprawy wybuchu powstania warszawskiego. „Benedykt” dał mu wyraz m.in. w pochodzącym z końca lipca memoriale, podpisanym także przez Augusta Fieldorfa, o którym możemy przeczytać w książce. Wśród zgłoszonych w nim postulatów padł także i ten dotyczący uznania przez aliantów Armii Krajowej za część wojsk sojuszniczych. To właśnie Muzyczka opracował następnie tekst depechy wysłanej w tej sprawie kilka dni później przez gen. Tadeusza Komorowskiego i Stanisława Jankowskiego do Londynu. Podjęta ostatecznie decyzja, jak wiadomo, okazała się niezwykle istotna z punktu widzenia pertraktacji Komendy Głównej AK z dowództwem Wehrmachtu po kapitulacji powstania. Interesującym epizodem w wojennej biografii Muzyczki, opisanym w książce, jest również jego aktywność w organizacji NIE, gdzie pełnił funkcję szefa sztabu, zajmując się tworzeniem jej struktur w Generalnym Gubernatorstwie i na ziemiach zabużańskich. Mianowany ostatecznie podpułkownikiem Muzyczka kończy swoją działalność w Komendzie Głównej po klęsce powstania, podejmując decyzję o udaniu się do niewoli niemieckiej.

Czwarty rozdział (s. 76–98) rozpoczyna się od pobytu Muzyczki w oflagu Woldenberg II C na Pomorzu Zachodnim, który opuścił w lutym 1945 r. po uwolnieniu przez wojska sowieckie, decydując się na powrót do Krakowa. Zasadnicza część rozdziału poświęcona została jego działalności konspiracyjnej po zakończeniu wojny, jak również opisowi dwóch toczących się przeciwko niemu postępowań sądowych. Najważniejszy jej etap wiązał się z zaangażowaniem Muzyczki w tworzenie Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”. Chociaż nie uczestniczył w spotkaniu założycielskim i nie wszedł w skład zarządu organizacji, niemniej jednak to właśnie on wspólnie z płk. Józefem

Rybićkim miał wystąpić z pomysłem powstania WiN-u oraz opracować metody i cele jego działalności. Ustalenie to Stanisław Salmonowicz poczynił po odbyciu rozmowy z Rybićkim pod koniec lat 70. oraz zapoznaniu się z relacją płk. Jana Rzepeckiego, pochodzącą z akt Studium Polski Podziemnej. Jest ono niewątpliwie istotne dla dalszych badań nad dziejami organizacji. Muzyczka, tym razem wspólnie z Rzepeckim, miał się ponadto zajmować ostateczną redakcją „Wytycznych ideowych” przygotowanych przez Bolesława Srockiego. Rola Muzyczki w WiN-ie polegała na byciu głównym doradcą politycznym Zarządu i organizatorem Biura Studiów, w skład którego weszli jego bliscy współpracownicy w krakowskich struktur „Teczki”. Działalność w WiN-ie stała się powodem jego aresztowania 22 grudnia 1945 r. Podczas omawianego w książce procesu Muzyczka nie przyznał się do stawianych mu zarzutów. Sąd orzekł jednakże wobec niego karę bezwzględnego pozbawienia wolności w wymiarze lat dziesięciu, ograniczonym następnie do lat sześciu, a ostatecznie, w związku z ustawą amnestijną, do lat trzech. Muzyczka powrócił do Krakowa w grudniu 1948 r. Okres wolności nie trwał jednak długo. Ponownie aresztowany został 20 października 1950 r., tym razem z kolei za działalność w latach 1939–1944 r. W publikacji odnaleźć możemy informacje dotyczące przebiegu śledztwa i przyjętej przez Muzyczkę taktyki składania wyjaśnień. Najczęściej powtarzające się zarzuty dotyczyły działalności w ramach „Teczki” Brygad Wywiadowczych, która rzekomo miała mieć charakter antykomunistyczny. Wszystkim tym zarzutom Muzyczka konsekwentnie zaprzeczał. Ostatecznie, pomimo iż treść aktu oskarżenia nie znajdowała pokrycia w faktach, sąd, aby nie generować problemów związanych z kilkuletnim przetrzymywaniem Muzyczki, uznał jego winę jako szefa Administracji Zmilitaryzowanej, któremu podległe były Brygady Wywiadowcze. Orzekł natomiast najniższy wymiar kary pozbawienia wolności, wynoszący lat pięć. Muzyczka powrócił do Krakowa we wrześniu 1954 r. Otrzymał tu zatrudnienie na stanowisku ekonomisty w spółdzielni „Scenotechnika”, gdzie pracował do emerytury.

Ostatniemu okresowi życia Muzyczki poświęcony został rozdział piąty (s. 98–108). Oprócz aktywności zawodowej zajmowały go wówczas sprawy związane z upamiętnianiem Armii Krajowej i jej żołnierzy, dokumentowaniem ich zasług, przebiegu służby, otrzymanych odznaczeń. Pozostawał też w stałym kontakcie z Kołem Byłych Żołnierzy AK w Londynie, posiadając upoważnienie do weryfikowania i potwierdzania wiarygodności informacji zawartych w składanych przez kombatanatów wnioskach. Były one istotne zwłaszcza ze względu na możliwość uzyskiwania uprawnień kombatanckich. Utrzymywał ponadto kontakty z osobami, z którymi w przeszłości współpracował i ich rodzinami. Pisał również teksty dotyczące zwłaszcza jego wojennej działalności. Ludwik Muzyczka zmarł 24 lutego 1977 r. w Krakowie. Pochowany został na warszawskich Powązkach w kwaterze Armii Krajowej.

Druga część publikacji składa się z pięciu szkiców, odnoszących się do wybranych zagadnień związanych z działalnością Muzyczki. W pierwszym (s. 109–129) mowa jest o podległej mu Organizacji Wojskowej Korpus Bezpieczeństwa, niezwiązanej z aparatem „Teczki”, jak również o działającym w ramach tej ostatniej Wojskowym Korpusie Służby Bezpieczeństwa, do budowania którego Muzyczka postanowił zaangażować członków OWKB. W dalszej części szkicu Stanisław Salmonowicz poddał negatywnej ocenie działalność oraz prace o tematyce historycznej należącej do wspomnianej orga-

nizacji Tadeusza Bednarczyka, któremu udało się pod koniec życia Muzyczki nawiązać z nim bliższe relacje.

Drugi szkic (s. 129–139) dotyczy związków późniejszego marszałka Ludowego Wojska Polskiego Michała Żymierskiego z Komendą Główną AK. Wątek ten pojawił się w śledztwie przeciwko Muzyczce w latach 50. W szkicu Stanisława Salmonowicza wykorzystane zostały złożone wówczas przez Muzyczkę wyjaśnienia, będące ważnym źródłem przy odtwarzaniu faktów istotnych dla omawianej w tekście problematyki.

Wyjaśnienia te, obok wiadomości rodzinnych, w tym własnych wspomnień z dzieciństwa, stanowiły podstawę źródłową dla opracowania trzeciego szkicu (s. 140–156), istotnego zwłaszcza gdy chodzi o dzieje AK. Dotyczy on podjętych przez Gestapo wiosną 1944 r., jednoznacznie odrzuconych przez „Bora” Komorowskiego, prób rokowań z Komendą Główną, mających na celu współpracę przeciwko sowietom. Do nawiązania odpowiednich kontaktów strona niemiecka próbowała wykorzystać osadzonego w krakowskim więzieniu przy ul. Montelupich płk. Józefa Spychałskiego „Lutego”, który wyznaczył na swojego wysłannika przebywającego razem z nim w areszcie ppłk. Alojzego Kaczmarczyka. Ten skontaktował się następnie z Muzyczką, który przekazał stosowne informacje gen. Komorowskiemu.

Czwarty szkic (s. 140–178) dotyczy polemiki prowadzonej przez Muzyczkę po 1956 r. z płk. Janem Rzepeckim – szefem Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej ZWZ-AK, który po aresztowaniu w 1945 r. zdecydował się na współpracę z aparatem bezpieczeństwa. W odpowiedzi na artykuł Rzepeckiego *Mówi dokument*, wydany na łamach „Po Prostu” w sierpniu 1956 r., Muzyczka ogłosił w kolejnym roku w „Tygodniku Powszechnym” tekst *Prawda i nieprawda o Armii Krajowej. Polemika z Janem Rzepeckim*. Opublikował go wspólnie z płk. Kazimierzem Plutą-Czachowskim, swoim przyjacielem, stojącym ongiś na czele jednego z oddziałów Komendy Głównej ZWZ-AK. Jak twierdzi Stanisław Salmonowicz, właściwym autorem tekstu był jednak sam Muzyczka, który z Plutą-Czachowskim uzgadniał jedynie jego treść. W artykule tym Muzyczka odpytał formułowane przez Rzepeckiego zarzuty, broniąc naczelnych władz Armii Krajowej. W związku z atakami publicystów związanych z obozem władzy Muzyczka przygotował kolejny tekst, liczący 25 stron maszynopisu. Służba Bezpieczeństwa uniemożliwiła natomiast jego wydrukowanie. Znajduje się on obecnie w posiadaniu Stanisława Salmonowicza.

Ostatni z tekstów zamieszczonych w drugiej części publikacji (s. 178–193) dotyczy śledztwa w sprawie działalności tajnej organizacji Ruch, zlikwidowanej przez SB w 1970 r. Autor podejmuje w nim problem znaczenia, jakie dla powstania i funkcjonowania Ruchu mieli byli żołnierze Armii Krajowej, w tym w szczególności Muzyczka, kilkakrotnie przesłuchiwany w sprawie, oraz tego, w jaki sposób zapatrywali się na tę kwestię prowadzący śledztwo funkcjonariusze. Zdaniem Stanisława Salmonowicza wpływ środowiska akowskiego mógł być tu jedynie pośredni. Chodziło mianowicie o oddziaływanie legendy AK, do której powstania i pielęgnowania niewątpliwie przyczynił się Muzyczka swoimi referatami wygłaszanymi m. in. w gronie historyków czy w środowisku kościelnym. Sam natomiast, zakładając, iż wiedział o istnieniu Ruchu, z pewnością w żadną tego rodzaju aktywność się nie angażował i nie zachęcał do tego innych, nie widząc jakichkolwiek możliwości prowadzenia w tamtym okresie działalności o charakterze konspiracyjnym.

W publikacji wyodrębniony został również aneks, stanowiący w istocie osobną trzecią część książki. Składa się on z siedmiu tekstów. Pierwsze trzy są opracowaniami autorstwa Stanisława Salmonowicza. Cztery kolejne mają natomiast charakter źródłowy. Pod numerem pierwszym, zawierającym wprowadzenie do zamieszczonego w kolejnym punkcie wykazu ważniejszych tekstów Ludwika Muzyczki, scharakteryzowana została w ogólności jego spuścizna pisarska. Wspomniany wykaz z punktu drugiego nie jest wprawdzie kompletny, przy posiadanym przez nas stanie wiedzy pełne zestawienie nie byłoby jednak możliwe, zwłaszcza gdy chodzi o teksty z okresu wojennego. Pozwala natomiast zorientować się co do tekstów, w przypadku których możemy potwierdzić autorstwo Muzyczki, stanowiąc tym samym istotną pomoc dla badaczy. Wykaz podzielony został na dwie części. W pierwszej wymienione zostały teksty, jakie wyszły spod pióra Muzyczki podczas okupacji, w drugiej natomiast powstałe po wojnie. Na dwie kategorie Stanisław Salmonowicz podzielił również teksty z okresu PRL-u, osobno wyszczególniając te, które zostały opublikowane w całości lub w części, osobno zaś dotychczas jeszcze niewydane.

Wśród tekstów okupacyjnych wskazane zostały cztery, choć niewątpliwie było ich zdecydowanie więcej. „Benedykt” przygotowywał wiele dokumentów podpisywanych przez Komendanta Głównego ZWZ-AK, ustalenie ich autorstwa nie jest jednak zwykle możliwe. Ponadto główne archiwum „Teczki” uległo zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego, stąd z pewnością część dokumentów sygnowanych przez Muzyczkę bezpowrotnie zginęła. Nie zachowały się także teksty, które wymienia Salmonowicz. Były to memoriały dotyczące zagadnień związanych z przeprowadzeniem w kraju reform gospodarczych i społecznych, planem „Burza”, stosunkiem do Armii Czerwonej. Za szczególnie istotny należy uznać wspomniany wyżej memoriał, w którym wraz z Augustem Fieldorfem opowiedział się on przeciwko wybuchowi powstania warszawskiego. Warto w tym miejscu nadmienić także o kilku opublikowanych źródłach, których nie wymieniono w wykazie. Nie mają one charakteru dokumentów programowych, ich powstanie natomiast wiązało się z czynnościami administracyjnymi, stąd też są one świadectwem doniosłej roli Muzyczki w obszarze stanowiącym zasadnicze pole jego aktywności. Wskazać trzeba tu zwłaszcza okólnik „Benedykta” z 10 lipca 1941 r., zawierający wytyczne dla szefów biur wojskowych⁶. Określa on m.in. podstawy prawne ich działania, kompetencje, sposób powoływania, kwestie odpowiedzialności i podległości służbowej. Jest to źródło ważne zwłaszcza dla historyka administracji, dotyczy bowiem sposobu zorganizowania konkretnych struktur. Dużo mówi jednak i o samym Muzyczce, jako osobie kompetentnej, znającej się na administrowaniu, posiadającej umiejętność opracowywania tekstów aktów prawnych. Nie bez znaczenia jest również pismo „Benedykta” z 8 czerwca 1943 r., skierowane do szefów wydziałów wojskowych⁷, w którym informuje on o decyzji Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju dotyczącej połączenia aparatu „Teczki” z Administracją Zastępczą i podporządkowania go Delegatowi Rządu na Kraj. Dokument ten, szczególnie istotny dla dziejów „Teczki”,

⁶ W. Grabowski, *Szefostwo Biur Wojskowych Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej*, Warszawa 2011, s. 42–43. Wskazany autor w swojej książce cytuje także fragmenty pisma Muzyczki z 23 stycznia 1942 r. (*ibidem*, s. 37) oraz kierowanych przez niego wniosków o awanse i odznaczenia dla podwładnych (*ibidem*, s. 138, 139, 140, 155, 186, 263, 295, 297).

⁷ W. Grabowski, *Polska tajna administracja cywilna*, Warszawa 2003, s. 433.

ukazuje także postać Muzyczki, jako człowieka lojalnego wobec przełożonych i całkowicie oddanego sprawie polskiej. Pierwszy z wymienionych dokumentów pochodzi ze zbiorów Krystyny Grzebańskiej-Domańskiej, drugi natomiast znajduje się w papierach Władysława Świrskiego, przechowywanych w Ossolineum. Możliwe, że w archiwach bądź zbiorach prywatnych kryją się jeszcze nieznane dotąd historykom akty sygnowane przez Muzyczkę. Pozostaje jedynie liczyć, iż w przyszłości także one, w toku różnego rodzaju kwerend, będą odkrywane przez badaczy.

Gdy chodzi o opublikowane teksty powojenne, Stanisław Salmonowicz wskazał dziewięć pozycji o zróżnicowanym charakterze, w formie artykułu, odczytu, wywiadu, relacji, notatki. Dotyczą one w większości okresu okupacji, w dużej mierze traktując o kwestiach odnoszących się do działalności Komendy Głównej ZWZ-AK. Tekstów dotychczas niepublikowanych Stanisław Salmonowicz wymienia sześć, ujmując je w pięciu punktach. Na pierwszym miejscu znajduje się pismo do Rady Państwa PRL z 1 października 1956 r., w którym Muzyczka domagał się rehabilitacji w związku z wyrokami, jakie zapadły przeciwko niemu w okresie stalinowskim (pismo to zamieszcza w punkcie czwartym aneksu). W dalszej kolejności mowa jest o notatce Muzyczki na temat OWKB (jej kopie znajdują się m.in. w Studium Polski Podziemnej w Londynie oraz w archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie), odpowiedzi na artykuł *Prawda i nieprawda o Armii Krajowej*, który Autor wykazu analizuje w czwartym szkicu części drugiej książki oraz o dwóch odczytach (w zbiorach Stanisława Salmonowicza). Ostatnim z wymienionych w zestawieniu tekstów jest opinia o odpowiedzialności na podstawie prawa międzynarodowego generała SS Heinza Reinefartha za zbrodnie dokonane w czasie powstania warszawskiego (do końca życia nie poniósł on odpowiedzialności za swoje czyny, pełniąc m.in. funkcję burmistrza niemieckiego Westerland). Jak wynika z danych zamieszczonych w publikacji z 1992 r., opinia datowana została na dzień 26 grudnia 1973 r. i liczy osiem stron maszynopisu. Drugi punkt aneksu Stanisław Salmonowicz uzupełnia o dane na temat tekstów, które Muzyczka planował napisać oraz zarekwirowanych u niego w okresie powojennym, a znajdujących się obecnie w aktach IPN. Wśród tych ostatnich nie wszystkie wyszły jednakże spod pióra Muzyczki.

Trzecie opracowanie zamieszczone w aneksie stanowi krytyczną analizę tekstu autorstwa Tadeusza Bednarczyka, określonego przez Stanisława Salmonowicza mianem *quasi-próby* biografii Muzyczki. Pomimo kilkakrotnych starań nie został on nigdy wydany, jeden zaś z egzemplarzy maszynopisu znajduje się w posiadaniu Autora omawianej książki. W czwartym punkcie aneksu, jak była powyżej mowa, czytelnik odnaleźć może pismo Muzyczki do Rady Państwa PRL z 1956 r.; piąty natomiast zawiera przedruk z „Tygodnika Powszechnego” artykułu *Prawda i nieprawda o Armii Krajowej...* W ramach punktu szóstego opublikowana została treść odczytu wygłoszonego 20 czerwca 1972 r. w Instytucie Historii PAN w Warszawie na spotkaniu dyskusyjnym poświęconym książce Jana Ciechanowskiego *Powstanie Warszawskie* wraz z listem, jaki dołączył Muzyczka, przesyłając tekst referatu dyrektorowi Instytutu (wcześniej odczyt ten wydano drukiem jedynie w części). Na ostatni, siódmy, punkt złożyły się fragmenty notatek z rozmów na tematy historyczne, które Stanisław Salmonowicz odbywał z Ludwikiem Muzyczką w latach 1959–1963.

Należy niewątpliwie z dużym uznaniem odnieść się do próby ustalenia zawartości spuścizny pisarskiej Muzyczki, jakiej podjął się Stanisław Salmonowicz, choć

oczywiście opracowany przez niego wykaz nie jest (bo i nie mógł być) zestawieniem kompletnym. Spuścizna ta jest wprawdzie niewielka, zawiera jednakże cenne informacje, przydatne w szczególności badaczom zajmującym się dziejami Polskiego Państwa Podziemnego, choć nie tylko. Gdy weźmiemy pod uwagę teksty zamieszczone w punktach od czwartego do siódmego aneksu, możemy stwierdzić, iż praca Stanisława Salmonowicza posiada w części także charakter wydawnictwa źródłowego. Warto nadmienić, iż podobną formę otrzymała również wspomniana powyżej pozycja z 1992 r., w której wydano dwa teksty autorstwa Muzyczki. Były to: *Relacja Gdańska*, traktująca o jego działalności w Związku Strzeleckim oraz *Podstawy organizacyjne centralnego ośrodka produkcji wojennej w sztabie Komendy Głównej ZWZ/AK w okresie okupacji* – opracowanie zawierające zdecydowanie szersze informacje o działalności konspiracyjnej Autora, niżby to wynikało z samego tytułu. Szkoda, iż nie udało się dotychczas opublikować innych niewydanych wciąż źródeł. Mam tu na myśli zwłaszcza tekst przygotowany w odpowiedzi na głosy krytyczne, jakie pojawiły się w związku z ogłoszeniem artykułu *Prawda i nieprawda o Armii Krajowej*.... Oba teksty zostały omówione wprawdzie w czwartym szkicu zamieszczonym w drugiej części książki stanowiącej przedmiot niniejszych rozważań, w aneksie jednakże znalazł się tylko przedruk artykułu z „Tygodnika Powszechnego”. Możliwe, że ograniczone ramy publikacji nie pozwoliły na zamieszczenie także kolejnego tekstu, niemniej również i on powinien w przyszłości zostać udostępniony szerszemu gronu czytelników.

Na końcu książki po wykazie skrótów, bibliografii oraz indeksie osobowym zamieszczonych zostało dwadzieścia pięć fotografii. Przedstawiają one Ludwika Muzyczkę w różnych okresach życia, jego grób na warszawskich Powązkach, dokumenty, jakimi posługiwał się w czasie wojny, oraz legitymacje, które posiadał z tytułu otrzymanych odznaczeń.

Pozycja Stanisława Salmonowicza znacząco poszerza naszą wiedzę, i to nie tylko na temat osoby Ludwika Muzyczki i jego dokonań. Stanović powinna ona obowiązkową lekturę zarówno dla historyków zajmujących się Polskim Państwem Podziemnym czy działalnością konspiracyjną po 1945 r., jak i dla historyków administracji. Aktywność zawodowa Muzyczki to bowiem przede wszystkim kariera urzędnicza. Doświadczenia, jakie zdobył w administracji publicznej II RP, m.in. w związku z pełnieniem funkcji starosty, wykorzystał przy tworzeniu struktur administracyjnych Polskiego Państwa Podziemnego, w ramach których piastował kierownicze stanowiska. Jego niewątpliwie najważniejszym osiągnięciem na tym polu pozostaje zorganizowanie oraz kierownictwo Szefostwem Biur Wojskowych Komendy Głównej ZWZ-AK, co było przedsięwzięciem na ogromną skalę, o czym świadczą przytoczone wyżej dane. Nie można zapominać także o roli, jaką odegrał w tworzeniu Administracji Zastępczej. Muzyczka był zarówno autorem istotnych dla funkcjonowania Państwa Podziemnego koncepcji administracyjnych, jak i sprawnym organizatorem, potrafiącym wprowadzić je w życie. Kwestie związane z organizacją polskiej tajnej administracji w okresie II wojny światowej były już przedmiotem badań zwłaszcza Grzegorza Górskiego⁸ czy Waldemara Grabowskiego⁹.

⁸ Za najistotniejsze prace tego autora dotyczące omawianej problematyki uznać należy: *Administracja Polski Podziemnej w latach 1939–1945. Studium historyczno-prawne*, Toruń 1995; *Ustrój Polskiego Państwa Podziemnego 1939–1944*, Lublin 1995.

⁹ Zob. prace wymieniane w przyp. 5 i 6.

Stanisław Salmonowicz słusznie podkreśla, że wciąż jednak istnieją jeszcze zagadnienia domagające się opracowania, takie jak bieżąca działalność centrali oraz organów terenowych Administracji Zmilitaryzowanej czy odtworzenie szczegółowego portretu jej kadry, uwzględniającego charakter społeczny i ideowy „Teczki” oraz powojenne losy tworzących ją osób. Pozostaje zatem żywić nadzieję, że znajdą się nie tylko kolejne źródła, ale i badacze, którzy z nowym zapałem będą chcieli pochylić się nad dziełem Ludwika Muzyczki.